

De Philips geheimen

Inleiding

Dit artikel behandelt het thema van de Philips inlichtingendienst en de mysterieuze Philipstransporten, die door Noord-Brabant kruisten op 10 en 11 mei 1940. In dit artikel specifieke behorende bronnen worden in de tekst met **blauwe cijfers** aangegeven en onderaan het artikel geduid.

In 1891 werd door Frederik Philips en zijn zoon Gerard Philips het bedrijf Philips & Co in Eindhoven opgericht, dat zich toelegde op de fabricage van gloeilampen. Kort nadien trad de broer van Gerard, Anton Philips toe. Hij was de man achter het agressieve zakelijke concept dat Philips in korte tijd tot een elektrotechnisch bedrijf deed uitgroeien. Binnen afzienbare tijd was het bedrijf ook betrokken bij grootschalig technisch onderzoek, waaruit producten volgden die vandaag de dag nog in het portfolio van Philips thuishoren: consumentenelektronica en medische apparatuur.

De activiteiten van Philips werden door de Nederlandse Staat al in de jaren dertig tot de voornaamste strategische industrie van het land gerekend. Het Duitse *Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt beim Heeresgruppe B* [Krijgseconomisch en materieelambt bij Legergroep B] uitte zich nog sterker uit in een rapport uit 1940 door de bewoordingen te gebruiken dat Philips ‘*die für die Niederlande wichtigste Rüstungsfirma*’ was [2]. Het bedrijf had eind jaren dertig bijna 20.000 werknemers in eigen land en circa 10.000 in het buitenland in dienst.

Een en ander betekende uiteindelijk dat er prominente medewerking door het Ministerie van Defensie zou worden verleend aan evacuatie van essentiële grondstoffen en bedrijfsgeheimen in geval van oorlog. Zodoende werden halverwege de jaren dertig, in samenwerking met defensie, evacuatieplannen ontworpen voor het geval oorlog zou uitbreken. Die samenwerking was dusdanig dat Philips een aanzienlijke hoeveelheid legertrucks ter beschikking kreeg, zodat in geval van oorlog direct evacuatie naar de Vesting-Holland kon worden georganiseerd. Bovendien zouden prominente (oud)militairen ondersteunen bij het plannen van de evacuatie en kreeg Philips enkele officieren toegewezen die konvooien met strategische goederen zouden begeleiden in geval van oorlog.

Het evacuatieplan voorzag in de organisatie van een aantal speciale spoortreinen en vrachtwagenkonvooien met machines, prototypes, strategische grondstoffen en geheime ontwerpen en vaklieden, begeleid door subalterne officieren van het Nederlandse leger. Het was voorzien dat deze colonnes met voorrang de oever van de Oosterschelde naar Vesting Holland zouden maken via de bruggen van Keizersveer of Moerdijk. Uiteindelijk zou van die geplande serie konvooien een onderweg provisioneel gevormde colonne tijdens de meidagen van 1940 in Goeree Overflakkee terecht komen en van daaruit doorreizen via Hellevoetsluis naar Den Haag. Achteraf bleek dat deze evacuatiegroep als enige de Vesting Holland zou bereiken. De rest was vroeger of later in het traject vastgelopen.

Nadrukkelijk dient te worden vermeld dat inzake de bespreking van het deel over de Philips inlichtingendienst zwaar geleund werd op het boek van Frans van der Wal dat bij de bronnenlijst staat vermeld. Het is voor de geïnteresseerde lezer belangrijk te weten dat er dus geen diepgravend wetenschappelijk verantwoord onderzoek naar de kwestie is gedaan door de auteur van dit artikel zelf. Die suggestie mag van het artikel dan ook niet uitgaan. Voorts wordt in het artikel enkele malen gesproken van ‘Geallieerd’, hoewel dat sec genomen tot het jaar 1940 niet als zodanig een juist begrip was voor de Franse, Britse en Belgische naties. Het artikel is echter voor het gemak gehanteerd omdat het een algemene bekende lading dekt.

De geheimen van Philips

Het dossier Philips biedt de krijgshistorisch onderzoeker een schatkamer aan mysterie. Een van de mysteries is de exacte politieke positiebepaling van de Philips van het bedrijf aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Oppervlakkig gezien leek Philips NV zich geheel te oriënteren op de Nederlandse overheid en aan de vaderlandse zaak te zijn. Als men dieper graaft wordt duidelijk dat er in feite (minimaal) ambivalentie sprak uit de vooroorlogse oriëntatie van het bedrijf. Men wil, dat men op twee paarden wedde, maar uit de aard der zaak slechts de oriëntatie op het vaderland aan de oppervlakte toonde. Daar wordt in het hoofdstuk op teruggekomen.

Een ander, wellicht voor sommige minder boeiend, geheim was wat er nu aan boord van de Philipstrucks heeft gezeten die naar Vesting-Holland moesten worden gebracht in geval van oorlog. Philips was in de late jaren dertig niet alleen als elektronicafabrikant aan het werk, maar zij voerde ook defensieopdrachten uit en voor elektronica niets van doen hadden. Zo had Philips o.a. opdracht gekregen voor de licentie vervaardiging van de *Böhler* PAG antitank vuurmonden (zonde van 4,7 cm, inclusief munitie. In eerste instantie 50 stuks, met een gestaffelde uitbouw (levering tot in 1941) van de opdracht tot 200 stuks [1]. Ook maakte Philips diverse soorten munitie voor de Artillerie Inrichtingen [AI]. Philips was bovendien betrokken bij ontwikkeling van radioapparatuur voor het leger en de militie voor de luchtvvaart. De productie van elektronenbuizen was bovendien essentieel voor alle elektronica in die dagen. Eén van de vermoedelijk meest strategische zaken waarbij het bedrijf betrokken was, was de ontwikkeling van een luchtverdedigingsradar, die ook voor de marine kon worden toegepast. Dat werd in samenwerking met het DMKL in Den Haag gedaan, waar ook enige proefopstellingen stonden.

Wat er exact aan boord van de eerste colonnes zat die de Philipsfabrieken zouden verlaten op 10 mei 1940 in de ochtend, is aan auteur dezes niet bekend. Het is bekend dat enkele specialistische defensie georiënteerde productiestraten waren voorbereid voor evacuatie zodat voor de oorlogsindustrie essentiële gereedschappen en machines verladen waren en konden worden verplaatst en heropgebouwd binnen Vesting-Holland. Een deel van de productie was al vóór de oorlog onderaanbesteed, zoals bij het bedrijf NV Metaalwarenmaatschappij Johan de Witt in Dordrecht. Aan boord van de vrachtwagens waren ook essentiële tekeningen en geheime ontwerpen. Waar die geheime ontwerpen precies op zagen is aan auteur dezes niet bekend.

Een ander belangrijk onderdeel van de evacuatie vormde de strategische grondstoffen van het bedrijf, waaronder bepaalde exotische stalen en legeringen van aluminium. Deze waren niet alleen voor de productie van belang, maar tevens waardevol voor de defensie industrie, die van (voor die tijd) hoogwaardige legeringen en stalen gebruik maakte en deze slechts met de grootste moeite van de markt geleverd kreeg.

Een laatste vrij onduidelijke zaak is waar de colonnes van Philips gestrand zijn en exact wat de toedracht was van hun gestagneerde verhuizing. Van tenminste één konvooien zijn de locaties bekend van hun eindstation. De personeelscolonne en één der colonnes met voertuigen die machines en dergelijke vervoerden. Van de andere konvooien is geen duidelijk spoor.

De Philips inlichtingendienst

Een duister geheim dat het Philips dossier biedt is de kwestie rond de zogenaamde Philips inlichtingendienst, ook wel de Philips politie genoemd. Dat was dan een industriële inlichtingen- of ordedienst, die waakte over eigen, en joeg op het verkrijgen van andermans, intellectuele eigendommen. De organisatie was actief in het vergaren en uitwisselen van informatie [*intelligence*] inzake de politieke voorkeuren en activiteiten binnen het concern.

Philips was vooroorlogs sterk bezorgd om communistisch subversief gedrag en wilde dat volledig onder controle houden en liefst (ver) voor zijn. Van communisten en andere activisme verdachte medewerkers werden weggewerkt of aangegeven. [3] Er werd met binnenlandse en buitenlandse veiligheidsdiensten samengewerkt.

fenomeen te beteugelen en daarbij werd soms in het hoogste spectrum van politieke spionage gewerkt. [3] Enkele keren kwam het leger zelfs in actie, wa objecten bewaakt of het gehele complex, zoals eind jaren twintig eens het geval was.

Toen in de tweede helft van de jaren dertig naast het communisme het nationaalsocialisme als invloed opkwam, ontstonden in het politieapparaat van Philips door Willem Dijs, controversiële contacten [3]. Dijs zag namelijk in de nationaalsocialisten goede handlangers in de strijd tegen het door hem (en Philips) communisme. Dijs was bij alle internationale veiligheidsdiensten bekend om zijn grote cartotheek (duizenden namen) met gekende communisten en deed aan het communisme te bestrijden binnen Philips en daarbuiten. Omdat Dijs - oud politieman - ondanks zijn aanstelling bij Philips onbezoldigd politie recht was gebleven, had hij ook buiten de poorten van de NV opsporingsbevoegdheid. Het was nog sterker, want Dijs was bovendien aangesteld als grenscommissaris (een soort regionaal douane bevelhebber) en gebruikte zijn kennis daarom menigmaal om vluchtelingen al bij de grens te laten onderscheppen. Maar met de band die uiteindelijk ontstond met de in het zuidoosten van het land beruchte (nazi)spion Wilhelmus (Willy) Geelen verbond Dijs al vooroorlogs aan de nationaalsocialistische zijde van het spectrum [3]. Geelen – die in 1938 bij Philips in dienst trad ondanks dat hij bekend was als *Abwehr* spion [de *Abwehr* was de Duitse inlichtingendienst] – was niet alleen een bekend en prominent *Abwehr* agent, maar tevens een voorname verbindingsman in een netwerk van Duitse vertrouwensmannen [*V-Männer*]. Hoewel het in eerste instantie een samenwerking was die uit symbiose ontstaan was, zou Dijs toegroeien naar een veel meer authentieke sympathie voor het nationaalsocialisme. Dijs zou uiteindelijk tijdens de oorlog de door de Duitsers aangestelde commissaris van politie in Eindhoven worden.

Een gegeven is dat eind jaren dertig de band tussen de Philips inlichtingendienst en de *Gestapo* [*Geheime Staatspolizei*] er één werd die hechter was dan ooit economisch noodzakelijk. Wegens arbeidsmigratie waren die contacten in eerste aanleg wel degelijk verklaarbaar en aanvaardbaar. Althans zo zagen zo veel bedrijfsleven als overheden toentertijd dergelijke internationale uitwisselingen van persoonsgegevens. De samenwerking leidde ertoe dat Philips met succes kwam tot komst van ongewenste vreemdelingen, vooral die met communistische statuur, kon tegengaan. De *Gestapo* zag er echter ook op toe dat er geen andersoortige *Deutschfeindlichen* met Philips in contact kwamen. Zodoende ontstond een kameraadschappelijke samenwerking, wederom in eerste aanleg vooral gestuurd door symbiose. Een uitwisseling voorts, die andere bedrijven én de Nederlandse overheid zelf ook kenden, zoals vandaag de dag de IND ook zijn gegevens in de beoordeling van asielprocedures. Uit de frequente contacten en de daarvan resulterende vruchten ontstonden echter hechte banden tussen bepaalde functionarissen aan weerszijde van de grens. Het is zeker dat de toenmalige Philipsdirectie weet had van de contacten, maar deze vanwege haar sterke behoefte te buitenhouden van socialistische idealisten toestond. Frans Otten – schoonzoon van Anton Philips, prominent directielid van Philips en geboren in Berlijn in 1907 – had zelf ook goede contacten met inlichtingendiensten, maar door de schijn op te houden geheel op Nederlandse hand te zijn en zodoende regelmatig in Duitsland te rapporteren, werd Otten naoorlogs nooit het vuur aan de schenen gelegd. Terwijl daar alle reden toe was geweest, te meer daar de eigen inlichtingendienst dus Willem Dijs – direct onder Otten ressorteerde.

Philips had het organisatorisch echter uitgekend gespeeld. Binnen de directie was zogenaamd alleen Frans Otten met de inlichtingen belast. Andere directieleden wisten op papier van niets. De chef van Otten's inlichtingendienst, Willem Dijs, had de vrije hand gekregen te handelen naar eigen goeddunken, zolang Philips verschoond bleef van sociale oproer. Zodoende kon de Philips directie naoorlogs zich ook verschonen van vermeende kennis terzake. Dijs had immers altijd gezegd. En Philips had vooroorlogs natuurlijk nooit kunnen weten dat Dijs zich tijdens de oorlog als 'fout' zou ontpoppen ...

De handelwijze van Philips leidde tot excessen, die echter in de rumoerige jaren dertig niet direct opvielen of simpelweg 'niet ongewenst waren' en naoorlogs in het kader van de wederopbouwbehoefte gauw vergeten en vergeven zouden worden. De Nederlandse Staat had bovendien zelf geprofiteerd van de Philips inlichtingendienst. Zo zorgde Dijs ervoor dat er zo nu en dan enorme zuiveringen in Eindhoven plaatsvonden en er met regelmaat door zijn eigen apparaat reguliere politie invallen werden gedaan bij Duitse arbeidsmigranten die van communistische (of aanverwante) signatuur waren [3]. Dat zijn inlichtingen van de *Gestapo* afkwamen en daardoor ook andere door de *Gestapo* ongewenste elementen slachtoffers werden, nam men op de koop toe. Toezicht ontbrak toen de Nederlandse Staat – althans de inlichtingendienst GS-III ⁽¹⁾ – communisten ook als ongewenst afficheerde, was het voor GS-III niet erg dat Dijs bij tijd en ontdeugend autonoom optrad tegen communistische activisten. Bovendien was de inlichtingendienst van het concern inmiddels voor de contraspionage van belang erg belangrijk geworden.

⁽¹⁾ GS-III – de naam staat in volledigheid voor Generale Staf sectie III – was in oorsprong [1913] zuiver een militaire inlichtingendienst. Later werd het een Centrale Inlichtingendienst, die zich oorspronkelijk met staatsveiligheid bezig hield. Later werd de dienst weer in drie afdelingen opgedeeld: IIIA, IIIB en IIIC, respectievelijk inlichtingen buitenland, inlichtingen binnenland en contraspionage. In het algemeen gemakshalve GS-III als algemene benaming gehanteerd. Tijdens de in dit artikel besproken periode tot en met het zogenaamde Venlo incident, in november 1939, was kolonel J.W. van Oorschot de chef van de dienst, nadien de generaal-majoor H.A.C. Fabius, die in 1913 als jonge luitenant de sectie GS-III al als eerste had geleid. Van Oorschot nam de scepter weer over toen de Inlichtingendienst in Londen werd opgericht, wat kon gebeuren vanwege het feit dat hij als Nederlands hoogste liaison officier (reserve generaal-majoor) tijdens de meidagen naar Londen was gestuurd.

Philips glibbert langs meerdere paden

Midden jaren dertig werd Frans Otten belast met het organiseren van een noodplan voor crisis- en oorlogssituaties [4]. Het is het markante begin van een traject, dat uiteindelijk tot de Philipscolonnes in mei 1940 leidde. De motivatie ervoor werd door Anton Philips helder in één pakkende zin samengevat: '*Heer Philips van Philips mocht niet afhankelijk zijn van het lot van Nederland.*' In het vorige hoofdstuk werd al geduid hoe breed en vrij men dat – die ont koppeling van Philips haar lot – binnen Philips meende te mogen interpreteren.

Philips speelde het spel sluw. Het had primair de zorg van de dag in de vorm van voorkoming van sociale onlusten, maar tevens de zorg van morgen aan de continuïteit van het wereldconcern. Vanuit die optiek, en de alleszeggende strategie uit de mond van Anton Philips, was het zaak met alle partijen samen te werken. Zo waren de contacten met GS-III, *Gestapo* en de *Abwehr* levendig [3]. De *Abwehr* contacten verliepen vooral tussen Dijs en Geelen. Opvallend daarbij was dat Geelen, voorheen veldagent voor de *Abwehr* in Frankrijk, een dubbelrol had. Hij was in dienst van de *Abwehr*, waar zijn hart lag, en aangesteld bij GS-III, om informatie te verschaffen over actieve 'Geallieerde' spionnen in Nederland [3]. Voor beide kampen was hij een belangrijke informant en beiden zijden kende hij als dubbelrol. Dijs zat daar regelmatig als schakel tussen en was dus uitermate goed geïnformeerd omtrent de zaken. Hoe kwalijk dat was voor onder meer de Nederlandse landsbestuur geambieerde neutraliteitspolitiek, heeft geen nader betoog. Dat de dubbelrol die de Philips inlichtingendienst speelde voor met name Geelen en de veiligheidsdiensten opererend in Nederland puur schadelijk was, werd kennelijk door GS-III als aanvaardbare [lees: afgewogen] nevenschade beschouwd. Het was haar contacten in Duitsland achtte men belangrijk(er), en zouden naast schade ook baten opleveren. Zo werd Philips regelmatig getipt rondom mogelijke Duitse invallen, die door in het bijzonder directeur Otten weer bij GS-III werden neergelegd. Dat Otten daarbij niet zomaar belangenloos een dienst leverde aan GS-III, maar vanwege de sterke Philips' continuïteitswens ook tijdig wilde weten wanneer een bedrijfsevacuatie noodzakelijk was, was geen triviale zaak. Zo sneuvelde aan twee kanten. Otten leek door zijn 'trouwe' rapportages volledig op de hand van GS-III, maar wedde in werkelijkheid op twee paarden, omdat hij vrijwel altijd op andere kant net zo trouw informeerde om daar nu juist de cruciale informatie omtrent de exacte aanvalsdatum te kunnen verkrijgen.

In diezelfde periode, we spreken nu 1937/1938, was kapitein der Generale Staf Gijsbert Sas druk doende om voor Philips een evacuatieplan te ontwikkelen. Tegelijkertijd lobbyde de Philipsdirectie en Willem Dijs in Duitsland om afspraken te maken hoe het bedrijf Philips met haar Nederlandse vestigingen 'veilig' door de invasieperiode kon rollen. Toen kapitein Sas (na bevordering tot majoor) eerst naar de Generale Staf in Den Haag en kort nadien naar Berlijn werd gestuurd, werd wederom – hij was het al eerder geweest – militair attaché te worden in de Duitse hoofdstad, werd hij opgevolgd door luitenant-generaal buiten dienst Herwig Winkelman. Niet toevallig was generaal Winkelman een oom van de man die de Philips evacuatieplannen met directiemandaat vormgaf, Mr. J. Hamelink. De gepensioneerde generaal werd overigens in september 1939 weer in actieve dienst geroepen en commandant van de Luchtverdedigingskring Utrecht.

Soesterberg. Zijn taken bij Philips waren toen echter al afgerond. Tijdens de opperbevelhebbercrisis, toen de Regering en de eerste opperbevelhebber [g Reynders] in januari 1940 in een schijnbaar onoplosbaar conflict waren gekomen en Reynders zijn onslag indiende, werd geheel onverwacht de luitenant Winkelman door de Regering als opvolger van Reynders aangesteld. Dat deed in de militaire top de wenkbrauwen fronsen, omdat Winkelman weliswaar reputatie genoot als een degelijk officier en een organisatiekundige functionaris, maar als militair strateeg en tacticus op zijn zachtst gezegd geen grootse had.

De controverse die uit Winkelman zijn aanstelling bij Philips, en zijn daaropvolgende onverwachte opperbevelhebberschap ontstond, was even voor de ha als onbewijsbaar. Er heerste enige tijd na de oorlog de theorie dat de Philipsdirectie in Den Haag had aangegeven dat generaal Reynders – opperbevelhe het leger tot en met januari 1940 – zijn strategie om de Peel-Raamstelling hardnekkig te verdedigen aanleiding zou vormen voor de Duitsers om ook de s Eindhoven zwaar te beschieten. Men zou vanuit de lichtstad hebben aangedrongen op het vervangen van de generaal en als opvolger de generaal Wink te wijzen. Deze zou daarop de strategie om de Peel-Raamstelling hardnekkig te verdedigen hebben doen laten varen.

Die theorie – voor een voornaam deel gestaafd op verklaringen van de oud-generaal Roëll voor de PEC – mag aannemelijk lijken voor complotdenkers, n baten zou Den Haag hebben bij een intacte Philipsfabriek als deze juist door een bewust verzwakte strategie in Noord-Brabant spoedig in Duitse handen Er is ook geen enkel bewijs te vinden voor deze theorie. Dat Philips op een en ander aan heeft gedrongen ligt voor de hand. Dat het echter gevolgen had strategisch beleid lijkt onlogisch. Dat de theorie ontstond was gezien de curriculum van Winkelman echter wel verklaarbaar. Anderzijds is er geen enkele aan te nemen dat de Philipsdirectie op de hoogte was van de gewijzigde strategie. Gelukkig maar, want dan waren de kansen niet onaanzienlijk geweest strategie ‘uitgelekt’ was naar Duitsland, wat in werkelijkheid beslist niet het geval is geweest. In elk geval toont het aan dat de band van Defensie met het Eindhovense concern niet zo stevig was als door onder meer generaal Roëll werd gesuggereerd voor de PEC. Daarbij was Roëll niet onverdacht als com want hij had een gekende grief tegen Winkelman. Want Roëll was zelf niet gevraagd om Reynders op te volgen, maar de ‘ambtenaar’ Winkelman – want beschouwde Roëll de opperbevelhebber – was wel heel erg onverwacht als optie opgedoken. De theorie dat Philips in zowel het ontslag van Reynders al aanstelling van Winkelman een voorname rol speelde is niet gestaafd op enig bewijs of zelfs maar een sterke aanwijzing. Het kan echter zeker niet worde uitgesloten.

De evacuatieplannen

Philips had in eerste instantie in 1935 geheel zelfstandig, onder leiding van de bedrijfsjurist mr. J. Hamming, evacuatieplannen ontwikkeld [4]. Men zou ee aanzienlijk deel van de productie overbrengen naar Vesting Holland. Spoedig realiseerde men zich dat ondersteuning van de Staat noodzakelijk was, zod Defensie benaderde voor samenwerking. Het Kabinet keurde de initiatieven goed op voorwaarde dat Philips zonder bezwaren voor de Nederlandse defer industrie zou gaan werken. Dat leverde geen problemen op voor het concern. In 1936 gaf de toenmalige Minister van Defensie Colijn toestemming voor d samenwerking.

Het evacuatieplan dat Winkelman uiteindelijk in samenwerking met de directie had ontwikkeld heette de Regeling Buitengewoon Vervoer [RBV]. Het voor evacuatie van slechts die productielijnen die voor militaire productie essentieel waren. Daarnaast werd veel ruimte ingeruimd voor strategische grondstoff archieven en strategische ontwerpen. Ook sleutelpersoneel, twee productieploegen voor de productie van de *Böhler* antitankvuurmonden [PAG] en de ge boekhouding waren onderdeel van de RBV. [3, 4]

De bedoeling was om via spoor en weg de grondstoffen en specialistische zware machines in maximaal drie dagen tijd naar het westen van het land te v De productie van de PAG zou naar Dordrecht worden verplaatst, waar een deel van de productie al vooroorlogs plaatsvond. Twee extra werkploegen zou daarom per trein naar de Vesting Holland vertrekken. Waar de munitieproductie heen zou worden verplaatst is niet bekend. Duidelijk is wel – onder meer verslag van Groep Spui [10] – dat er vooroorlogs ook bij militaire autoriteiten in Vesting Holland instructies waren neergelegd. Zo blijkt uit het stafverslag v Spui dat een speciaal aan de staf toegevoegde officier der motordienst – reserve kapitein Moerman – tot taak had in geval van intreden van de oorlogsto direct te Zevenbergsche Hoek (onder Moerdijk) contact te maken met de tot reserve kapitein aangestelde Mr. Hamming, die een Philips colonne begeleid reisdoel Dordrecht [10]. Het feit dat deze kapitein in de Staf van Groep Spui zat – die het meest westelijke Vak van het Zuidfront bezet hielden – is een in deze instructies al geruime tijd bestonden. Want in april 1940 werd de Groep Kil gevormd, die de sector rond de Moerdijkbruggen verdedigde. Zouden de voor militaire begeleiding vanuit Vesting Holland op het laatste moment zijn gevormd, dan was de kapitein Moerman ongetwijfeld aan de staf van Groep K toegevoegd. Het heeft er echter duidelijk de schijn van dat zijn aanstelling voor april 1940 uit het Commando Zuidfront (dat in april 1940 werd opgeheven) gekomen.

Een deel van de staf zou naar Engeland vertrekken om de Philips NV draaiende te houden. Een beperkt deel was ter voorbereiding al voor de inval naar vertrokken. Voor het geheel aan werkploegen en staf – het betrof volgens bronnen totaal zo’n 150 man – zou een trein gereed staan op het station van E die naar Den Haag zou gaan. Vandaar zou een deel naar de kust doorreizen en een ander deel in het westen des lands de productie voor hun rekening n opbouw van de geëvacueerde productiestraten. In het Verenigd Koninkrijk had men het landgoed *Snowden Hall* (vlakbij Londen) aangekocht voor de staf zouden overkomen. Er waren Trusts en vestigingen opgericht in Duitsland, de Antillen, de VS en het VK om het concern bestuurlijk buiten Nederland te k blijven aansturen. Er was bovendien vastgelegd wie het Nederlandse deel zou blijven aansturen en wie in het buitenland de scepter zou zwaaien. Dat da gescheiden concerns zouden ontstaan was evident. Dat Philips vooroorlogs zich welbewust was van haar dualistische strategie, is dus evenzo glashelder

Het RBV zou in werking treden – dat wil zeggen dat alle voorbereidingen tot in het uiterste zouden worden getroffen – nadat een speciaal telegram zou zi ontvangen vanuit Den Haag. Dat gebeurde tijdens de mobilisatieperiode tweemaal. De eerste keer was in november 1939, toen het leger ook in de hoogs gereedheidgraad werd gebracht. De tweede keer op 9 april 1940, toen de inval in Noorwegen en Denemarken aan de orde was. De derde keer werd men rechtstreeks door majoor Sas uit Berlijn gewaarschuwd. In de avond van 9 mei werden de vrachtwagens geladen en de trein op het station van Eindhove gemaakt. Twee dagen voordien waren diverse directieleden al naar Den Haag vertrokken, als gevolg van het 7 mei alarm.

Op 4 mei 1940 trof de Philips inlichtingendienst een opmerkelijk lot. Vier van de veldagenten waarvan de dienst gebruik maakten werden gearresteerd en 17 andere 'prominenten' gevangen gezet op het Fort Ooltgensplaat. De reden waarom, wordt uitgebreid beschouwd in het artikel over de 21 gedetineerde

De meidagen van 1940

De Philips directie was voor de 10e mei op de hoogte van de Duitse inval. Sas had zoals gezegd op 9 mei rechtstreekse informatie aan het concern gelev de volgende dag raak zou zijn, maar tevens was men via de eigen contacten al bekend met het gegeven dat de Duitse inval binnen enkele dagen aan de zijn. Die kennisvoorsprong had Philips als één van de zeer weinige buiten defensie om. Ook dat typeert de positie die het bedrijf innam in het web der inte inlichtingendiensten. Die positie kon het bedrijf in feite slechts hebben wegens haar curieuze dubbelzijdige opstelling. In elk geval werd met de kennisvoo gedaan. Zo werden op 7 mei – op basis van het defensie alarm die dag – reeds enkele directieleden naar Vesting Holland verplaatst. Auteur dezes meen bronnen op te kunnen maken dat de directieleden op 7 mei weliswaar naar Den Haag waren getrokken, maar op 9 mei – toen overdag de alarmeringen w ingetrokken – naar Eindhoven terugkeerden. Het heeft er alle schijn van dat de gehele Philipsdirectie op 10 mei tot de stafcolonne behoorde. Volgens (de onomstreden) industrieel onderzoeker en jurist Pieter Lakeman waren de topmannen als Anton Philips, Frits Philips en Frans Otten echter op 10 mei reed

Den Haag. Hij baseert die bewering op de biografie van P.J. Bouman over Anton Philips uit 1956 [9]. Het was Frans Otten die majoor Sas in de avond van 10 mei telefonisch sprak en hoorde van de waarschuwing dat het die nacht werkelijk zou gaan gebeuren. De waarschuwing werd direct aan Eindhoven doorgegeven en men onmiddellijk begon de machines te demonteren.

Toen in de vroege ochtend van 10 mei 1940 duidelijk was dat de Duitsers waren binnengevallen [mogelijk zelfs al vroeger], vertrokken (tenminste) twee kolonnen met vrachtwagens richting Vesting-Holland. Men volgde de Langstraat en daar houdt direct de traceerbaarheid van de colonnes op v.w.b. de gevolgde route. Het is mogelijk dat één der colonnes al vroeg in de ochtend, rond 0730-0800 uur in de buurt van Breda moet zijn geraakt. Zij kwam namelijk tegen 0900 uur terug van die richting, toen zij zich bij Geertruidenberg bij Nederlandse militairen meldde [6]. De andere colonne lijkt spoorloos in de literatuur.

De trein met stafleden vertrok van station Eindhoven, maar men kon de overzijde van het Hollands Diep niet bereiken wegens de Duitse parachutistenlandingen op Moerdijk. Uiteindelijk waren het ook de stafleden die met zo'n zestig gerekwireerde auto's moesten trachten om de Vesting-Holland te bereiken. Zij kwamen na een lange loop van de middag bij Willemstad terecht.

Te Willemstad was een detachement Vaartuigendienst aanwezig [onder reserve 2e luitenant P.N. Drost], dat naast vijf kleine vaartuigen voor personeelsvoeding en burgerponton bediende. Terwijl dat detachement onder orders was het 3e Grensbataljon van Willemstad naar Numansdorp over te varen, meldde zich om 0800 uur een colonne auto's met de Philipsstaf aan boord. Onder hen vrijwel zeker de directieleden Frans Otten en Frits Philips. Er werd aan de luitenant Drost opdracht gegeven [door reserve kapitein Ad van Unen, C-det Vaartuigendienst Haringvliet Oost] de Philips voertuigen voorrang te verlenen boven de militairen [5, 8]. Het veerboot Beatrix werd geheel ter beschikking van de Philipscolonne gesteld. Daarop begon de overtocht van deze colonne, die traag verliep omdat het veerboot vijf auto's tegelijkertijd kon vervoeren. Nadat de eerste voertuigen waren overgezet, werd de overtocht gestaakt omdat inmiddels enkele Duitse vliegtuigen in het brede gat hadden afgeworpen, zodat het varen met de veren moest worden gestaakt. Daarop werd de rest van de Philipscolonne naar het veerpunt zuidwesten van Willemstad [Helsche Haven] gestuurd, waar men in het donker met het veer over het Hellegat naar Ooltgensplaat werd overgezet [5].

In de vroege ochtend van 11 mei werd de tocht voortgezet naar Middelharnis, vanwaar men diezelfde dag wederom met een veer naar Hellevoetsluis werd overgezet om uiteindelijk de volgende dag in Den Haag aan te komen, waar men zich bij het afgesproken punt – Hotel de Witte Brug – meldde. Daar werden de directieleden verzameld en de overige mensen provisorisch elders ondergebracht.

De routes die de twee grote konvooien met machines gevolgd hebben zijn zoals gezegd minder bekend. Er wordt in een verslagen van de Nederlandse troepen Geertruidenberg en Moerdijk verwezen naar een colonne die van Philips afkomstig zou zijn geweest. Het is welhaast zeker dat de verslagen naar één en dezelfde colonne verwijzen.

Bij de PNEM centrale te Geertuidenberg lag een detachement van twee secties van 2-3.GB [Grensbataljon] onder leiding van reserve 2e luitenant Schravendael die hadden tot taak de directe omgeving van de centrale tegen parachutisten en saboteurs te beschermen. Reeds in de vroege ochtend van 10 mei, rond 0900 uur, meldden zich twee medewerkers van Philips in een personenauto bij de luitenant [6]. Zij waren voordien al onder Breda geweest, maar daar door Duitse vliegtuigen beschoten, aangehouden door parachutisten en nadien teruggekeerd en zodoende te Geertruidenberg gekomen. De oorspronkelijk bij de colonne aanwezige kapitein (der genie) W. Hondius Boldingh – die de colonne had begeleid – was door Duitse parachutisten gevangen genomen [7].

Merkwaardig is dat de betreffende colonne vervolgens bleef staan te Geertruidenberg. Onduidelijk is waarom men geen toestemming kreeg de brug bij Keizersveer over te steken. Dit kan in eerste aanleg verband hebben gehouden met een prioriteit voor het vervoer van het 3e Legerkorps en de Lichte Divisie onder de leiding van de brug bij Keizersveer gebruik maakten. Daarover is geen informatie gevonden. Maar wel meldt het verslag van luitenant Schravendael dat op 11 mei om 1600 uur de Philipscolonne gebombardeerd en beschoten werd door Duitse vliegtuigen en diverse vrachtauto's daarop in brand vlogen. [7] Men had kennelijk op de tweede oorlogsdag geen toestemming gekregen de brug over te steken. Zou een rol hebben gespeeld dat kapitein Hondius Boldingh niet meer aanwezig was op de oversteek te verordonneren met het RBV in de hand? Hoe het ook zij, de colonne voertuigen lijkt de omgeving van Geertruidenberg niet meer te hebben bereikt.

Van andere Philips colonnes is in de historische boeken en verslagen geen betrouwbaar spoor te vinden. Er wordt slechts vermeld dat de machines en grondbatterijen de Vesting Holland niet wisten te bereiken en dat ze later, voor zover intact gebleven, na de capitulatie van het Nederlandse leger door de Duitsers terug zijn gekomen naar Eindhoven, voor zover men op eigen beweging al niet was teruggegaan. Het betekende dat alleen de personeelscolonne die via Willemstad en Goerloo Overflakkee was gereden, het beoogde doel tijdig bereikt had.

Wat wel bekend is, is dat een colonne geleid werd door een reserve kapitein Hamming [10]. Deze zou bij Zevenbergsche Hoek contact maken met de reserve kapitein der motordienst J.W.J. Moerman, die bij de staf van Groep Spui [territoire Voorne-Putten alsmede Hoekse Waard west] was ingedeeld. De kapitein Moerman zou zorg dragen voor de begeleiding van de betreffende Philipscolonne naar Dordrecht. Het is wel zeker dat de in het militaire verslag genoemde 'kapitein Hamming' de Philipsjurist en concernverantwoordelijke voor het evacuatieplan J. Hamming was, die een reserveofficier aanstelling had gekregen bij de landmacht, zolang Philips kaderleden. We weten al dat de colonne die bij Geertruidenberg terecht zou komen door Duitse parachutisten van haar militaire geleiders werd onttrokken, dat de kapitein Hamming daar niet toe behoorde. Dat wordt nog nader bevestigd door de bij auteur dezes bekende kaderlijst van bij Moerdijk en Willemsdorp door de Duitsers gevangen gehouden officieren, waar wel de kapitein Hondius Boldingh, maar niet de kapitein Hamming op staat. In ieder geval keerde de kapitein Hamming op 10 mei rond 0800 uur onverrichterzake terug in Oud-Beijerland [10]. Hij had vanwege de Duitse overval bij Moerdijk de overzijde niet kunnen bereiken. Het is of de colonne onder kapitein Hamming niet al eerder tot de conclusie was gekomen dat men bij Moerdijk niet over kon, want die specifieke colonne (met de machines) wordt nergens meer genoemd in de voorhanden militaire verslagen. Mogelijk vond men echter aansluiting bij de stafcolonne die later via Willemstad en nadien Middelharnis de overzijde bereikte, maar anderzijds spreekt tegen die hypothese dat, naar verluid, van de machines geen enkele de Vesting Holland bereikte zou hebben. Hoe het ook zij, de colonne die door kapitein Hamming zou zijn geleid lijkt zoek.

Wat de staf betreft zijn ook allen die voor werkzaamheden binnen de Vesting waren geëvacueerd met de staffrein, teruggekeerd naar Eindhoven. Dat gold ook voor de directie. Op 13 mei werd men in Hotel de Witte Brug in Den Haag geïnformeerd omtrent de naderende beëindiging van de strijd. Frans Otten, die zulke contacten met de Nederlandse regering had onderhouden voor de oorlog, werd persoonlijk geïnformeerd dat als men stafleden naar het VK wilde evacueren, dat onmiddellijk diende te gebeuren en men in Hoek van Holland (samen met de Regering) kon evacueren met twee Britse destroyers. Dat gebeurde ook. Frits Philips zou teruggaan naar Eindhoven om als directielid Philips Nederland te blijven leiden. Alle overige directieleden staken de Noordzee over en zouden nadien het Philipsconcern in het VK en de VS gaan leiden tijdens de oorlog. De in Duitsland opgerichte Trust zou voor het in Nederland achtergebleven deel het behouden. Zodoende ontstond een splitsing van Philips, die vijf jaar zou duren.

Epiloog

Het lijvige dossier Philips 1918-1945 behoort zonder enige twijfel tot de dossiers die grotendeels buiten het publieke domein zijn gebleven. Daar is een goede reden voor. Philips en de Nederlandse Staat hebben het een en ander af te schermen.

In zijn promotiestudie uit 2003 over de economische collaboratie in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog lichtte Joggli Meihuizen meerdere tipjes van de zaak op over de opvallend eenvoudige wijze waarop de bezetter in staat bleek de Nederlandse industrie voor haar karretje te spannen en Philips vormde daarvoor een

